

مقاله ترویجی

تفرجی در باغ‌های آندلس

سپیده خضری*

دانشجوی دکتری معماری منظر، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

لادن اعتضادی

استادیار گروه تاریخ و مرمت و ابنیه، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۳/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۷ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱

چکیده | آندلس، واقع در منطقه جنوبی اسپانیا، دارای میراث تاریخی غنی است که توسط قرن‌ها حکومت اسلامی شکل گرفته است. از سال ۷۱۱ تا ۱۴۹۲ پس از میلاد، حضور مسلمانان در شبه‌جزیره ایبری نه تنها چشم‌انداز سیاسی منطقه را تغییر داد، بلکه تأثیری ماندگار بر سنت‌های معماری و منظرپردازی آن داشت. باغ‌های آندلس که عمیقاً تحت تأثیر معماری و سبک باغ ایرانی و تمدن اسلامی قرار گرفته‌اند، بر این امر صحنه می‌نهند. به نظر می‌رسد سنت باغ ایرانی به‌طور قابل توجهی بر طراحی باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس که شامل نمونه‌های قابل توجهی مانند باغ‌های الحمراء در گرانادا، باغ‌های آلكازار در سویل و باغ‌های مدینه‌الزهرا در کوردوبا و... هستند، تأثیر گذاشت و فضاهایی ایجاد کرد که زیبایی معماری، طبیعت و معنویت را با هم ادغام کرد. این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که الگوی معماری منظر باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس چیست؟ این پژوهش با استفاده ترکیبی از سوابق تاریخی، اسناد موضوعی نوشتاری و تصویری، بررسی وضع موجود باغ‌ها از طریق تصاویر هوایی و ماهواره‌ای سرویس گوگل مپ و بازدید مجازی از باغ‌ها رویکردی کیفی را برای تحلیل معماری منظر این باغ‌ها اتخاذ می‌کند. منابع اولیه، از جمله توصیفات معماری و گزارش‌های تاریخی، بینشی را در مورد اصول طراحی باغ‌های آندلس ارائه کردند. بازدیدهای مجازی، عکس‌ها و تصاویر هوایی و ماهواره‌ای برای تجزیه و تحلیل وضعیت این باغ‌ها و ارزیابی عناصر کلیدی طراحی استفاده شد. این پژوهش کوشیده است با پدیدارشناسی این باغ‌ها، به تبیین ویژگی‌های کلی آن‌ها بپردازد. دستاورد این پژوهش در قالب شناسایی الگوی معماری منظر این باغ‌ها در آندلس ارائه شده است.

واژگان کلیدی | آندلس، باغ، تمدن اسلامی، باغ ایرانی، الگو.

در اوایل قرن هشتم (Ruggles, 2008) چهره این مرزوبوم کاملاً متحول شد (ناظری، ۱۳۹۶). از سال ۷۱۱ تا ۱۴۹۲ پس از میلاد، حضور مسلمانان در شبه‌جزیره ایبری نه تنها چشم‌انداز سیاسی منطقه را تغییر داد، بلکه تأثیری ماندگار بر سنت‌های معماری و منظرپردازی آن داشت. از مهم‌ترین تأثیرات تمدن اسلامی بر آندلس می‌توان به باغ‌های آن اشاره کرد که منعکس‌کننده اصول طراحی باغ ایرانی است. باغ‌های آندلس نشان‌دهنده تلفیقی قابل توجه از سنت‌های معماری و معماری منظر است که توسط قرن‌ها حکومت اسلامی شکل گرفته است (Ruggles, 2008; Barrucand, Bednorz, 1992). نمونه‌های نمادین مانند الحمراء در گرانادا، آلكازار در سویل و مدینه‌الزهرا در کوردوبا گویای این ترکیب هستند و عناصری از

مقدمه | امروزه آندلس از نظر جغرافیایی و تقسیمات کشوری، به ناحیه جنوب‌غربی اسپانیا، مشتمل بر ایالت‌های المریه، مالقه، قادس، اشبیلیه (سویل)، قرطبه (کوردوبا)، حیان (خائن) و غرناطه (گرانادا)، گفته می‌شود. مهم‌ترین ناحیه آندلس، به لحاظ تاریخی و اقتصادی، دره غنی و حاصل‌خیز وادی الکبیر، مهدسه شهر قرطبه، اشبیلیه و قادس است. واژه آندلس شکل معرب نامی است که ویزیگوت‌ها بر ایالت رومی سابق بائیتکا نهاده بودند. از آنجایی که آنان اراضی متصرفه را از طریق قرعه‌کشی میان امیرانشان تقسیم می‌کردند، این منطقه «Ian da hlatus» (= قرعه زمین) گفته می‌شد که در عربی «الاندلس» شد (بدنورنس و باروکاند، ۱۳۸۶). با ورود اسلام به اسپانیا،

* نویسنده مسئول: ۰۹۱۰۸۲۰۷۹۸ sepideh.khezri@ut.ac.ir

راگلز (Ruggles, 2008) بیشتر بر اهمیت آب در طراحی باغ‌های اسلامی تأکید می‌کند. او روش‌هایی را نشان می‌دهد که در آن از آب، فواره‌ها و حوض‌های انعکاسی در باغ‌های ایرانی و آندلسی برای ایجاد فضایی از آرامش و تفکر استفاده شده است. راگلز استدلال می‌کند این ویژگی‌ها نه تنها عملکردی، بلکه نمادین نیز هستند. تأثیر طراحی باغ ایرانی بر چیدمان آندلس در گنجاندن این آب‌نماها مشهود است که در باغ‌های نمادین آندلس مانند باغ‌های الحمرا و جنرالیف یافت می‌شوند. بلانکو دل پینال (Blanco del Piñal, 2019) تأثیر مهندسی آب و زیبایی‌شناسی باغ ایرانی را در آندلس نشان می‌دهد. بلانکو دل پینال تحلیلی جامع از چگونگی انتقال سنت‌های باغ ایرانی، از جمله تسلط آن‌ها در مدیریت آب، به شبه‌جزیره ایبری، به‌ویژه در دوران طلایی اسلامی ارائه می‌کند. او به بررسی جنبه‌های فنی و نمادین استفاده از آب می‌پردازد و بر این نکته تأکید می‌کند که چگونه سیستم‌های هیدرولیک الهام گرفته از ایرانیان در طراحی باغ‌های آندلس گنجانده شده‌اند و عملکرد و جذابیت بصری آن‌ها را افزایش می‌دهند.

سلطانی (۱۳۹۱) ویژگی‌های کلیدی باغ‌های ایرانی را شناسایی می‌کند، مانند استفاده از تقارن محوری، تقسیمات چهارباغ که بعدها در طرح‌های آندلسی اقتباس شدند. این پژوهش بر تداوم اصول زیبایی‌شناسی ایرانی در آندلس به‌ویژه در چیدمان حیاط‌ها تأکید دارد.

نقش معماری اسلامی در آندلس، به‌ویژه در ادغام فضاهای باغ، توسط فکری ارشاد (۱۳۸۴) بررسی شده است. او استدلال می‌کند ایده باغ‌ها به‌عنوان مکان‌های پناهگاه و تجدید روحی نه تنها تحت تأثیر سنت‌های ایرانی بود، بلکه با بافت مدیترانه‌ای آندلس نیز سازگار شد. وی ادغام عناصر ایرانی و آندلسی را برجسته کرده و به روش‌هایی اشاره می‌کند که معماری اسلامی در آندلس الگویی برای فضاهای باغ ارائه می‌کند و زیبایی را با اهمیت معنوی متعادل می‌کند.

راگلز (Ruggles, 2008)، به بررسی پایه‌های معماری و نمادین باغ‌های اولیه اسلامی با تمرکز بر مسجد قرطبه می‌پردازد. او توضیح می‌دهد که چگونه حیاط مسجد کوردوبا، یکی از اولین جلوه‌های باغ ایرانی الهام گرفته‌شده در آندلس را نشان می‌دهد و اصول ایرانی را با مصالح محلی و اقلیم ترکیب می‌کند تا یک محیط باغ هماهنگ ایجاد کند.

علاوه بر این، نقش باغ‌ها در سنت‌های معماری و هنری گسترده‌تر اسلامی در معماری و هنر اسلام در اسپانیا و شمال آفریقا توسط هاتشتاین و همکاران (۱۳۹۶). آن‌ها تبادل فرهنگی بین مناطق ایران و آندلس را که به‌طور خاص در توسعه طرح‌های باغ مؤثر بوده و منعکس‌کننده تلفیقی از زیبایی‌شناسی اسلامی شرقی و غربی است، بررسی می‌کنند. گوتین و همکاران (Gothein et al., 1928) گزارش تاریخی

معماری باغ ایرانی را به نمایش می‌گذارند که با بافت آندلس سازگار شده است.

طراحی باغ ایرانی، با تأکید بر ساختار چهارباغ/چهارگانه، مدیریت آب و نظام هندسی، منبع اصلی الهام برای باغ‌های اسلامی در سراسر خاورمیانه و اسپانیا (Turner, 2005) بود. باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس همان‌طور که محققان اشاره کرده‌اند، اغلب دارای آب روان، طرح‌های هندسی (سلطانی، ۱۳۹۱) و ارتباط قوی با محیط اطراف از ویژگی‌های بارز تأثیر باغ ایرانی در این باغ‌هاست (پتروچیولی، ۱۳۹۳؛ Ruggles, 2008). علاوه بر این، مفهوم «چهارباغ یا باغ چهارگانه» برخاسته از سنت‌های باغ ایرانی به یک ویژگی مشخص در طراحی آندلس تبدیل شد (Gothein et al., 1928). این استراتژی طراحی که با ویژگی آب مرکزی احاطه‌شده توسط چهار ربع مشخص می‌شود، با شرایط اقلیمی و فرهنگی منحصربه‌فرد آندلس تطبیق داده شد (Almagro & Ramón-Laca, 2007). در فضای این باغ‌ها، آب که نماد زندگی و برکت الهی بود، نقش تعیین‌کننده‌ای داشت و فواره‌ها، کانال‌ها و استخرها جزء لاینفک باغ‌های آندلس شدند (Blanco del Piñal, 2019).

این پژوهش به دنبال شناسایی الگو و اصول معماری و منظر این باغ‌ها در آندلس و پاسخ به این پرسش است که الگو و ویژگی‌های اصلی باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس چیست؟ مستندسازی و تحلیل باغ‌های آندلس در کنار لزوم معرفت‌شناختی، به درک اهمیت فرهنگی و تاریخی و محافظت بیشتر این باغ‌ها می‌انجامد و این مهم موجب قدردانی بیشتر از سایت‌های میراث جهانی یونسکو نظیر الحمرا و جنرالیف در گرانادا و غیره می‌شود. امید است این پژوهش به شناخت جامع‌تر باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس یاری رساند و مسیری را برای پژوهش‌های احتمالی آتی در این زمینه بگشاید.

پیشینه پژوهش

پتروچیولی (۱۳۹۳) با بررسی اصول باغ‌های اسلامی، بر رابطه نمادین آن‌ها با بهشت و تأثیر آن‌ها در سراسر جهان اسلام، از جمله آندلس، تأکید می‌کند. به گفته وی منشأ ترکیب آب‌نماها، الگوهای هندسی و فضای سرسبز در باغ‌های آندلس را می‌توان در سنت باغ ایرانی ردیابی کرد.

باروکاند و بدنورنس (Barrucand, Bednorz, 1992) چگونگی نفوذ تأثیرات ایرانی در باغ‌های اسلامی اسپانیا را توضیح داده‌اند، به‌ویژه از طریق استفاده از آب به‌عنوان عنصر نمادین و زیبایی‌شناختی. کار آن‌ها بر اهمیت مدیریت آب تأکید می‌کند و به این نکته اشاره می‌کند که چگونه سیستم‌های آبیاری پیشرفته ایرانی با شرایط اقلیمی منحصربه‌فرد آندلس سازگار شده‌اند.

چهاربخشی) بود که در آن از آب برای تقسیم باغ به چهار بخش متقارن استفاده می‌شد.

همان طور که هاتشتاین و همکاران (۱۳۹۶) بیان کرده‌اند، در این باغ‌ها به منظور تأمین آب در ارتفاعات به یاری چرخاب آب را بالا می‌آوردند و با لوله‌های سفالی آب را به داخل استخر باغ منتقل می‌کردند. محور آب داخل باغ کم‌عرض و جویبار مانند بود. جهت آبرسانی باغ‌های مستقر در زمین‌های هموار یا در دشت از قنات بهره می‌جستند (تصویر ۱).

الحمرا در گرانادا و آلكازار در سویل، نمونه‌های قابل توجه در خصوص نمایش آب هستند. جایی که کانال‌های آب در میان باغ‌ها می‌پیچد و حوض‌ها و فواره‌ها را ایجاد می‌کند که هم به‌عنوان نقاط کانونی بصری و هم به‌عنوان عناصر عملکردی عمل می‌کنند.

سیستم‌های آبی در باغ‌های الحمرا، مانند Patio de los Leones (حیاط شیرها) (تصویر ۲)، استفاده بسیار پیشرفته‌ای از آب را نشان می‌دهد. آب از طریق یک فواره مرکزی و جوی‌ها هدایت می‌شود (تصویر ۳). گفته می‌شود این فواره مرکزی و جوی‌ها قبلاً توسط گیاهان سرسبز احاطه شده بود، که نشانه‌ای از تأثیر باغ ایرانی بر طراحی باغ آندلس است (تصویر ۴).

در جنرالایف، سیستم آب از مجموعه‌ای از فواره‌ها و کانال‌ها، از جمله پلکان آبی، که در آن آب به‌صورت آبشاری از پله‌ها

تصویر ۱. چرخاب در وادی الکبیر، کوردوبا. مأخذ: Barrucand & Bednorz, 1992

جامعی از طراحی باغ ارائه می‌دهند، که توسعه باغ‌های ایرانی و انتقال آن‌ها به فرهنگ‌های دیگر از جمله آندلس را ردیابی می‌کند. آن‌ها سیر تحول هنر و معماری باغ را بررسی می‌کنند و تأثیر قابل توجه اصول ایرانی را بر فضاها باغ آندلس برجسته می‌کنند.

این منابع، پایه‌ای غنی برای درک چگونگی تأثیر باغ‌های ایرانی بر طراحی باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس فراهم می‌کند. اصول زیبایی‌شناسی و نمادین مشترک، به‌ویژه در مورد ویژگی‌های آب و سازمان فضایی، موضوع اصلی در ادبیات پژوهش را تشکیل می‌دهد.

پرسش پژوهش

این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که الگوی معماری منظر باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس چیست؟

روش پژوهش

این پژوهش با استفاده ترکیبی از سوابق تاریخی، اسناد مکتوب و تصویری موضوعی، بررسی وضع موجود باغ‌ها از طریق تصاویر هوایی و ماهواره‌ای سرویس گوگل مپ و بازدید مجازی از باغ‌ها رویکردی کیفی را برای تحلیل معماری منظر این باغ‌ها اتخاذ می‌کند. منابع اولیه، از جمله توصیفات معماری و گزارش‌های تاریخی، بینشی را در مورد اصول طراحی باغ‌های آندلس ارائه کردند. عکس‌ها، بازدیدهای مجازی و تصاویر هوایی و ماهواره‌ای برای تجزیه و تحلیل وضعیت این باغ‌ها و ارزیابی عناصر کلیدی طراحی استفاده شد. علاوه بر این، بررسی ادبیات آکادمیک مرتبط به درک عمیق‌تری از زمینه‌های فرهنگی، تاریخی و محیطی که این باغ‌ها در آن ایجاد و تکامل یافته‌اند، کمک کرد.

ادبیات پژوهش

بر اساس بررسی اسناد تصویری و مکتوب، تصاویر ماهواره‌ای و هوایی سرویس گوگل مپ و بازدید مجازی از باغ‌ها، نگارندگان به استخراج و تحلیل ویژگی‌های اصلی منظرین باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس به همراه ذکر شواهدی از باغ‌ها اقدام کرده‌اند.

• آب

استفاده از آب در این باغ‌ها اغلب به‌صورت نهرها و جوی‌ها، استخرها و فواره‌ها بود. مهندسی سیستم‌های آبی در باغ‌های آندلس بسیار پیچیده است. استفاده از کانال‌های آب (قنات) و سیستم‌های آبیاری باعث می‌شود آب اغلب به شکل مسیرهای خطی یا کانال‌های شبکه‌ای در باغ‌ها جریان یابد. این سیستم آبیاری تحت تأثیر باغ‌سازی ایرانی به‌ویژه چهارباغ (باغ

که تجربه زیبایی‌شناختی را افزایش می‌داد. باغ‌های آلکازار سویل، یکی دیگر از نمونه‌های برجسته طراحی باغ آندلسی، دارای استخرهای مستطیلی بزرگ است که توسط درختان و مسیرهای باغ احاطه شده‌اند. این استخرها برای ایجاد انعکاس، افزایش هماهنگی بصری باغ و تقویت ارتباط بین معماری باغ و محیط طبیعی آن طراحی شده‌اند (Ruggles, 2008) (تصویر ۵).

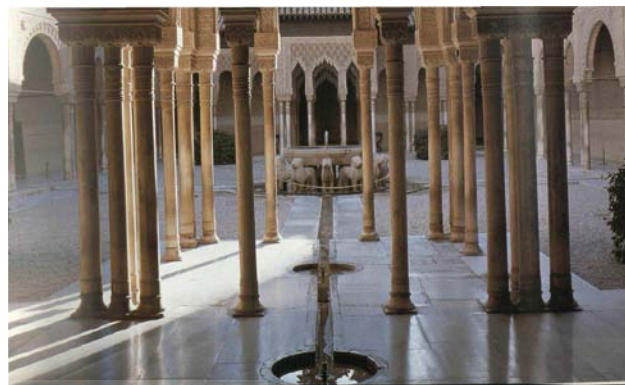
آب در باغ‌های آندلس راه‌حلی برای آب‌وهوای گرم‌وخشک این منطقه بود. حضور اسلام در آندلس تکنیک‌های پیشرفته مدیریت آب ایرانی از جمله استفاده از کانال‌های زیرزمینی (قنات) و سیستم‌های توزیع آب را به همراه داشت که به باغ‌ها اجازه می‌داد در شرایط خشک رشد کنند. این سیستم‌ها برای حفظ باغ‌های سرسبز که در مکان‌هایی مانند الحمرا و جنرالیف دیده می‌شوند، حیاتی بودند، جایی که آب نه تنها برای اهداف زیبایی‌شناختی، بلکه برای خنک کردن و تقویت خرداقلیم باغ مورد استفاده قرار می‌گرفت.

• تقارن و هندسه

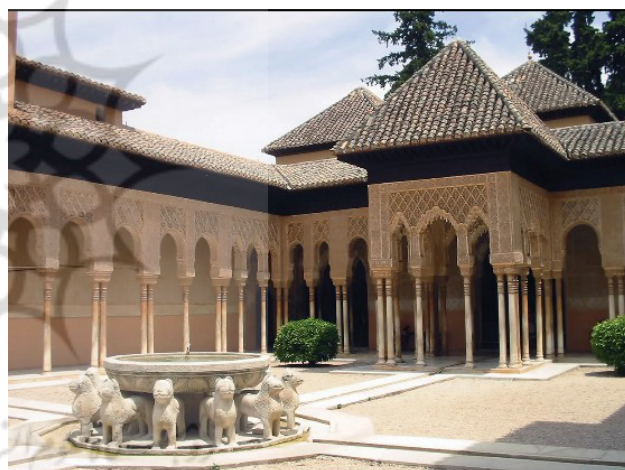
بر اساس تجزیه و تحلیل نویسندگان انتظام‌بخشی فضا در باغ‌های تمدن اسلامی در آندلس به چند طریق محقق می‌شده است: چیدمان چهارباغ (چهاربخشی)، تقارن و تکرار، استفاده از طاق و مشربیه، کاشی‌کاری و معرق، گیاهان و هندسه طبیعی و آب‌نماها. مجموع این موارد به‌طور کلی بر تقارن و هندسه حاکم بر باغ تأکید می‌کند. چیدمان چهارباغ (چهاربخشی) یکی از برجسته‌ترین اصول هندسی در باغ‌های آندلس است. این چیدمان باغ را به چهار قسمت تقسیم می‌کند که اغلب از کانال‌های آب برای این کار استفاده می‌شود. کانال‌های آب باغ را به چهار بخش تقسیم می‌کنند و اغلب در زوایای قائم از هم عبور می‌کنند. این کانال‌ها اغلب با آب روان پر می‌شوند که به تجربه حسی باغ می‌افزاید و آن را به مکانی برای آرامش و تأمل تبدیل می‌کند. همان‌طور که پتروچیولی (۱۳۹۳) بیان کرده فرم کلی حیاط‌ها مستطیلی است که در بعضی از باغ‌ها به دلیل وجود محورهای آب یا مسیرها به صورت چهاربخشی یا چلیپایی درآمدند. در الکزار سویل حداقل دو باغ دیگر با طرح چلیپایی یافت شده است که یکی از آن‌ها «پاتیو دکروچرو» و دیگری باغی بی‌نام است و هر دو مربوط به قرن دوازدهم هستند. کمی بعد از آن، باغ‌های معروف غرناطه شکل می‌گیرند.

نقوش هندسی به صورت تقارن و تکرار در طراحی باغ آندلس نقش اساسی دارد. تکرار اشکال هندسی در چیدمان، کاشت و حتی در عناصر تزئینی مانند کاشی و آب‌نما، حس هماهنگی و تعادل را ایجاد می‌کند. اصل تقارن هم در چیدمان و هم در جزئیات تزئینی باغ‌های آندلس رایج است. طرح چهارگانه خود یک نمونه بارز است، اما تقارن همچنین در طراحی و

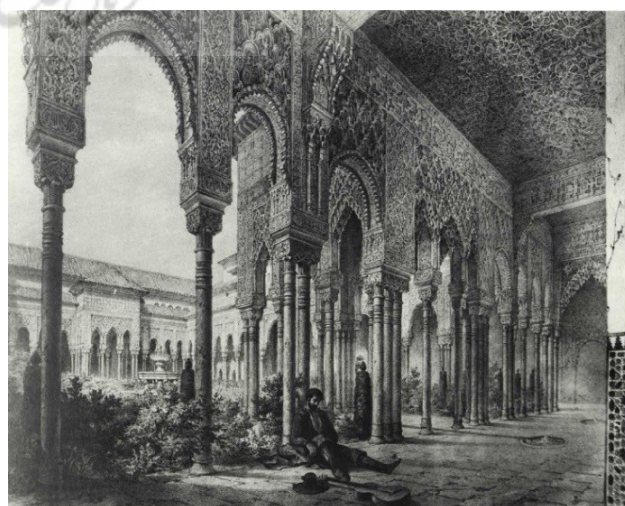
پایین می‌آید، تشکیل شده و یک تجربه دیداری و شنیداری پویا ایجاد می‌کند. فواره‌ها جزء لاینفک طراحی باغ‌های آندلسی بودند که از باغ ایرانی تأثیر پذیرفتند و از فواره‌ها به عنوان نماد منبع زندگی یا فیض الهی استفاده می‌شد. وجود حوضچه‌ها و فواره‌ها در حیاط‌ها نه تنها یک طرح کاربردی برای سرمایه‌داری و آبیاری بود، بلکه یک عنصر تزئینی نیز بود

تصویر ۲. حیاط شیران، الحمرا. مأخذ: Barrucand & Bednorz, 1992

تصویر ۳. فواره و آب‌نمای حیاط شیران، الحمرا. مأخذ: <https://www.britannica.com/topic/Alhambra-fortress-Granada-Spain>

تصویر ۴. چاپی از حیاط شیران در قرن نوزدهم. مأخذ: Barrucand & Bednorz, 1992.

پیچیده‌ای ایجاد می‌کنند که نور را فیلتر کرده و سایه ایجاد می‌کنند (تصویر ۷). الگوهای درهم آمیخته شبکه نشان‌دهنده به هم پیوستگی همه چیز هستند و اغلب با استفاده از اشکال هندسی مانند ستاره‌ها، چندضلعی‌ها و مارپیچ‌ها طراحی می‌شوند. این الگوها منعکس‌کننده زیبایی‌شناسی اسلامی است که بر انتزاع و پرهیز از تصویرسازی طبیعت‌گرایانه از زندگی تأکید دارد.

علاوه بر چیدمان، کاشی‌ها و موزاییک‌ها در طراحی کلی هندسی باغ‌های آندلس نقش دارند. این کاشی‌ها اغلب دارای الگوهای هندسی، از قبیل ستاره‌های تکرار شونده، شش‌ضلعی‌ها و طرح‌های درهم تنیده هستند. این الگوهای کاشی را می‌توان در مسیرها، فواره‌ها و دیوارها (تصاویر ۸ و ۹) مشاهده کرد و ارتباط بصری بین محیط ساخته‌شده و فضای باغ را ارائه می‌دهد. نقوش هندسی در کاشی‌ها و موزاییک‌ها فقط تزئینی نیستند. آن‌ها همچنین دارای اهمیت نمادین هستند.

طرح کاشت در باغ‌های آندلس نیز متأثر از اصول هندسی است. چیدمان درختان، گل‌ها و درختچه‌ها اغلب از یک شبکه زیرین پیروی می‌کند که هندسه معماری باغ را منعکس می‌کند. گیاهان در بسترهای دایره‌ای یا چندضلعی چیده می‌شوند که جدایی‌ناپذیر از تقارن کلی باغ هستند. این کاشت‌ها علاوه بر حظ بصری، چشم را به ساختار پیچیده طرح می‌کشاند. ادغام گیاهان و آب اغلب به صورت هندسی چیده می‌شود و گل‌ها و درختان در امتداد مسیر آب یا در ردیف‌های دقیقاً مرتب چیده شده‌اند (تصویر ۱۰).

آب یک عنصر مرکزی در باغ‌های آندلس است، هم به دلیل اثر خنک‌کنندگی و هم اهمیت نمادین آن. در این باغ‌ها فواره‌ها، استخرها و آب روان از اصول هندسی تقارن و تعادل پیروی می‌کنند. ویژگی‌های آب اغلب در طرح ادغام می‌شوند تا الگوی هندسی زیرین را بازتابانند و تجربه بصری و شنیداری را افزایش دهد. قرارگیری آب‌نماها اغلب از خطوط مستقیم، شبکه‌ها یا آرایش دایره‌ای پیروی می‌کند و ساختار هندسی خود باغ را منعکس می‌کند.

ترکیب مسیره‌ها، کاشت‌ها و فواره‌ها ظاهر می‌شود. این حس تعادل، گویی نظم و وحدت را به ذهن متبادر می‌سازد. تکرار اشکال هندسی، مانند دایره، مربع و الماس، جزء لاینفک طرح هستند. این اشکال اغلب در ویژگی‌های باغ، مانند کاشی‌های سنگفرش، حوضچه‌های آب‌نما و بسترهای کاشت، منعکس می‌شوند.

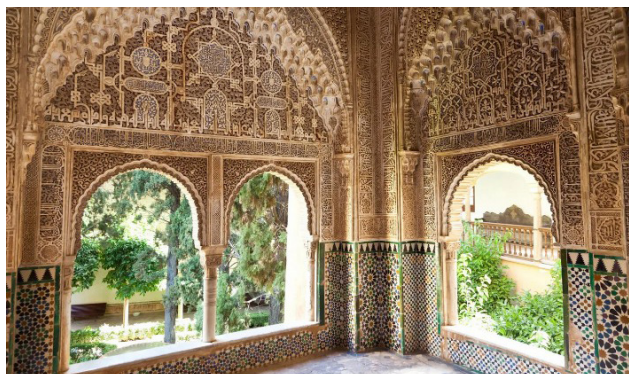
استفاده از طاق و مشربیه در باغ‌های آندلس، نه تنها به عنوان ویژگی‌های معماری، بلکه برای قاب‌بندی مناظر نیز استفاده شده‌اند و حس عمق و پرسپکتیو (تصویر ۶) ایجاد می‌کنند. طاق‌ها اغلب به عنوان ورودی‌های باغ عمل می‌کنند (تصویر ۶) یا بخش‌های مختلف باغ را به هم متصل می‌کنند، در حالی که پانل‌های شبکه‌ای (که گاهی مشربیه نامیده می‌شوند) الگوهای

تصویر ۵. یکی از باغ‌های الکزار، سویل. مأخذ: <https://www.alcazar-seville-tickets.com/alcazar-seville-gardens/>

تصویر ۶. باغ الکزار، سویل. مأخذ: <https://www.washingtonpost.com>

تصویر ۸. Mirador de Daraxa (میرادور دارزا)، الحمراء، گرانادا.

مأخذ: <https://www.britannica.com/topic/Alhambra-fortress-Granada-Spain>

تصویر ۷. رواق جنوبی Patio del Yeso، در الکزار، سویل. مأخذ:

در آلكازار سویل، درختان مرکبات در چینش‌های هندسی کاشته می‌شوند و کاربرد را با نظم زیبایی شناسی ترکیب می‌کنند. این درختان همچنین با رایحه شکوفه‌های خود یک تجربه حسی ایجاد می‌کنند، به‌ویژه در بهار (Turner, 2005). چیدمان فضایی و نمادگرایی گیاهان در باغ‌های آندلس برای ایجاد محیط‌های سایه‌دار و خنک چیده شده‌اند که اغلب عملکردهای عملی مانند کاهش گرما و حفظ رطوبت را انجام می‌دهند. تقارن و هندسه نقش مهمی در چیدمان گیاهان داشتند، به‌طوری که درختان و پرچین‌ها اغلب مسیرها، حیاط‌ها و آب‌نماها را مشخص می‌کردند.

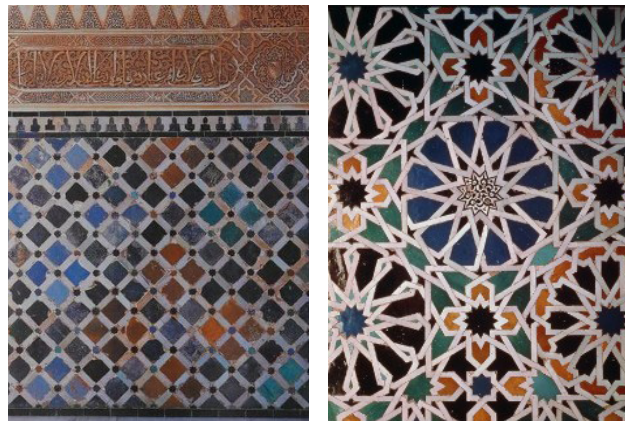
صحن/حیاط نارنجستان در مسجد جامع کوردوبا/قرطبه یکی از قدیمی‌ترین نمونه‌های باغ اسلامی است که در آن ردیف‌هایی از درختان پرتقال با طرح حیاط همسو می‌شوند و برای بازدیدکنندگان سایه ارائه می‌دهند (Ruggles, 2008) (تصویر ۱۱).

باغ‌های پلکانی مدینه‌الزهرا گیاهانی داشتند که سلسله‌مراتب فضاها را برجسته می‌کرد، با گیاهان زینتی در سطوح بالاتر برای استفاده سلطنتی و گونه‌های کشاورزی کاربردی در تراس‌های پایین‌تر (Barrucand, Bednorz, 1992) (تصویر ۱۲).

گیاهان در باغ‌های آندلس اغلب با عناصر آب مانند فواره‌ها، جوی‌ها و حوض/استخرها ترکیب می‌شدند که هم زیبایی آن‌ها را افزایش می‌داد و هم آن‌ها آبیاری می‌کرد. همان‌طور که بیان شد آب نه تنها گیاهان را حفظ کرد، بلکه به ایجاد یک میکروکلیمای خنک نیز کمک می‌کرد.

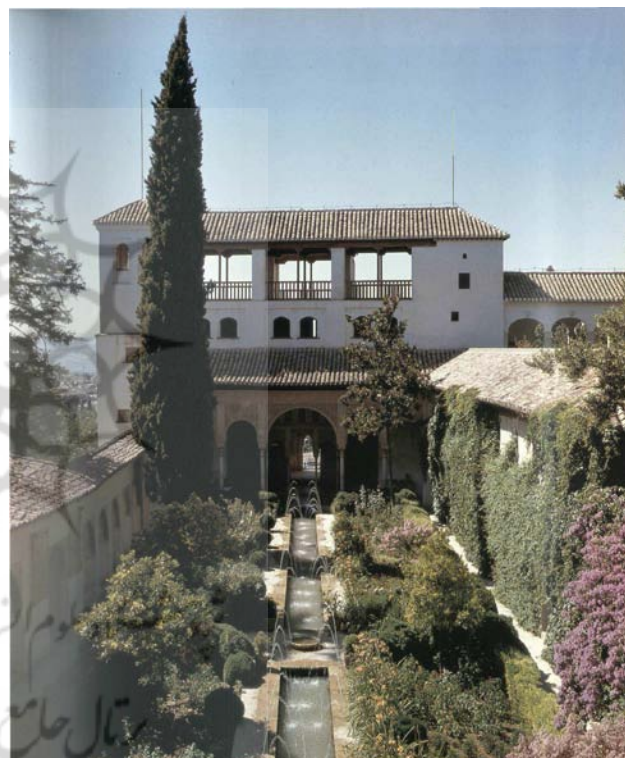
جنرالایف از کانال‌های باریکی استفاده می‌کند که با پوشش گیاهی سرسبز محصور شده‌اند و محیطی آرام را ایجاد می‌کنند که در آن آب فضای سبز را حفظ کرده و برجسته می‌کند (پتروچیولی، ۱۳۹۳). در آلكازار سویل، آب‌نماها با کاشت‌ها درهم تنیده شده‌اند و این اطمینان را می‌دهند که باغ‌ها حتی در تابستان‌های خشک آندلس سرسبز باقی می‌مانند (Blanco del Piñal, 2019).

کاخ تابستانی حاکمان ناصری یک نظام گیاهی را با پرچین‌های مورد در اطراف حوض‌ها، درختان سرو و گیاهان معطری که تجربه حسی را تقویت می‌کنند، به نمایش می‌گذارد. استفاده از گیاهان مقاوم به خشکی نشان‌دهنده درک اقلیم محلی و تعهد به طراحی باغ پایدار است (Ruggles, 2008). حیاط نارنجستان کوردوبا دارای ردیف‌های یکنواختی از درختان پرتقال است که به‌صورت شبکه‌ای کاشته شده‌اند، و نشان می‌دهد چگونه کشاورزی کاربردی در طراحی زینتی ادغام شده است. درختان توسط شبکه‌ای از کانال‌ها آبیاری می‌شوند و نمونه‌های اولیه تکنیک‌های حفاظت از آب در برنامه‌ریزی باغ را به نمایش می‌گذارند (Ruggles, 2008; Turner, 2005). باغ‌های آلكازار بر آرایش هندسی گیاهان با پرچین‌ها، درختان میوه و بسترهای گل که به دقت سازماندهی شده‌اند تا تقارن باغ

تصویر ۹. راست: کاشی کاری بر روی برج Comares در الحمرا. مأخذ: <https://www.britannica.com/topic/Alhambra-fortress-Granada-Spain>

چپ: دیوار حیاط درختان مورد در الحمرا. مأخذ: Hattstein & Delius, 2004

تصویر ۱۰. حیاط جویبار (The Patio de la Acequia) در جنرالایف.

مأخذ: Hattstein & Delius, 2004

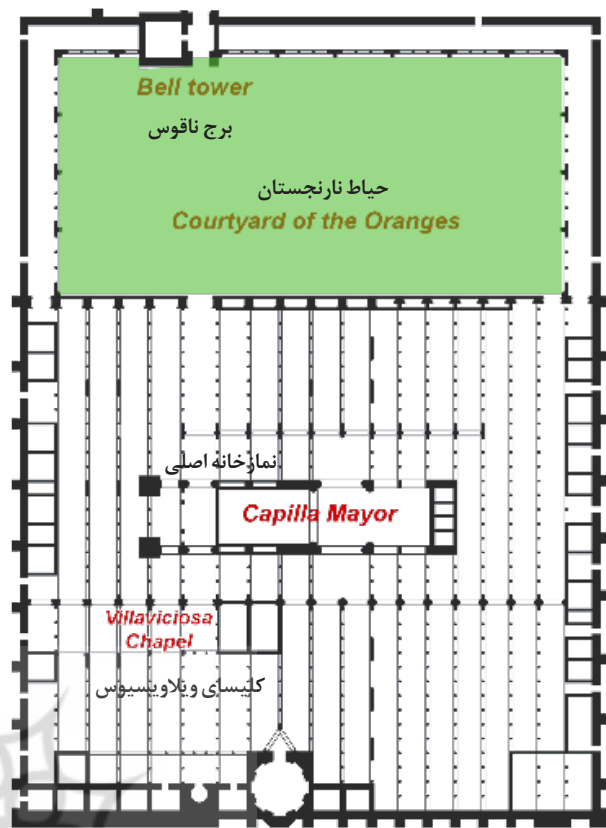
• گیاه

انتخاب گونه‌های گیاهی در باغ‌های آندلس، با تمرکز بر گونه‌هایی بود که می‌توانستند در آب‌وهوای مدیترانه‌ای منطقه رشد کنند و در عین حال به جذابیت حسی و زیبایی‌شناسی باغ کمک کنند. گیاهان رایج شامل درختان مرکبات مانند پرتقال و لیمو و همچنین انار، سرو و گل رز بودند. این گونه‌ها به دلیل عطر، تولید میوه و اهمیت نمادین انتخاب شدند. به‌عنوان مثال: باغ‌های جنرالایف به‌طور برجسته دارای پرچین‌های مورد و درختان سرو هستند، در حالی که درختان پرتقال در پاسیوها سایه و عطر ایجاد می‌کنند (Ruggles, 2008).

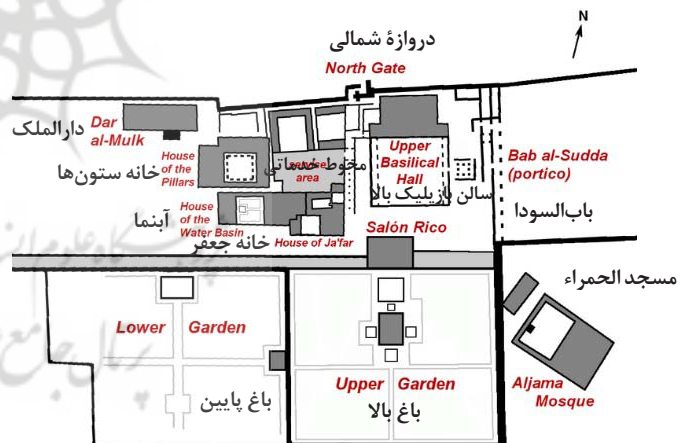
را تقویت کنند، تأکید دارند. استفاده از گونه‌های همیشه‌سبز مانند سرو، سبزی را در تمام طول سال تضمین می‌کند، درحالی‌که گل‌های فصلی (Barrucand, Bednorz, 1992) تنوع رنگی را اضافه می‌کنند. باغ‌های پلکانی شهر سلطنتی مدینه‌الزهرا، نشان می‌دهد که چگونه پوشش گیاهی با چالش‌های توپوگرافی سازگار شده‌اند. درختان زیتون، انگور و انار در تراس‌های پایینی برای مقاصد کشاورزی کاشته شدند، درحالی‌که گونه‌های زینتی تراس‌های بالایی را تزئین می‌کردند و سلسله‌مراتب بصری و عملکردی ایجاد می‌کردند (پتروچیولی، ۱۳۹۳).

نتیجه‌گیری

باغ‌های تمدن اسلامی در اندلس که مکان‌های نمادینی مانند الحمراء، جنرالیف و آلكازار سویل نمونه‌ای از آنهاست، ترکیبی استادانه از عناصر فرهنگی، کاربردی و زیبایی‌شناختی را به نمایش می‌گذارند. نظام آب و طرح چهارباغ که از ایرانیان به عاریت گرفته شده‌اند، نقشی حیاتی در ایجاد یک خرداقلیم در این باغ‌ها ایفا می‌کنند. کانال‌های آب، فواره‌ها و استخرها نه تنها هوا را خنک می‌کردند و گیاهان را آبیاری می‌کردند، بلکه حظ ذهنی و زیبایی‌شناسانه ارائه می‌کردند. تقارن و نظم هندسی، به‌عنوان ویژگی اساسی در طراحی باغ اسلامی، از طریق طراحی مسیرها، طرح‌های کاشت و تزئینات آشکار می‌شود. طرح چهارباغ، نقوش هندسی مکرر که در کاشی‌ها و طاق‌ها و مشربیه‌ها با دقت قرار داده شده، حس سازماندهی و وحدت فضایی را تقویت می‌کنند. استفاده از گیاهانی مانند مرکبات، انار و سرو تأمین عملکرد، زیبایی و معنای نمادین را به همراه داشت. پوشش گیاهی سرسبز، درختان سایه‌انداز و گیاهان معطر (مانند یاس، گل رز و اسطوخودوس) از وجوه شاخص آنها به شمار می‌رود. در آخر چنان‌که نگارندگان دریافتند، نحوه بروز و ظهور آب، کیفیت نظم هندسی و تقارن، نوع و طرح کاشت گیاهان سه ویژگی کلی سازنده الگوی باغ‌های تمدن اسلامی آندلس هستند. ره‌آورد از تفرج در باغ‌های آندلس، می‌تواند شامل درک عمیق‌تر ساختار و ترکیب‌بندی باغ‌های آندلس و دریافت زیبایی‌شناختی باشد.

تصویر ۱۱. صحن نارنجستان در مسجد جامع کوردوبا/قرطبه. مأخذ: Murad et al., 2019

تصویر ۱۲. پلان محوطه‌های کاخ مدینه‌الزهرا. این طرح یک بازتولید تقریبی و ساده از نقشه‌های منتشرشده توسط باستان‌شناسان و محققان است برای کمک به درک طرح‌بندی سایت. مأخذ: <https://commons.wikimedia.org>

فهرست منابع

- resources/middle-east-garden-traditions/andalusian-gardens/introduction-to-ndalusian-gardens
- Barrucand, M., & Bednorz, A. (1992). *Moorish Architecture in Andalusia*. Taschen.
 - Blanco del Piñal, I. (2019). *Iran und Al-Andalus: Wasserbau und paradisische Gärten im Alten Persien*. RoseNoire.
 - Gothein, M. L. S., Wright, W. P., & Archer-Hind, M. L. (1928). *A history of garden art*. J.M. Dent; Dutton.
 - Hattstein, M., & Delius, P. (Eds.). (2004). *Islam: Art and architecture*. Könemann. <https://www.alcazar-seville-tickets.com/alcazar-seville-gardens/>
 - Murad, M., Batirbaygil, M., & Pilehavrian, N. (2019). *The layers of Cordoba: an analytical historical study for the effect of religion conflict on architectural and urban features*. <http://hdl.handle.net/20.500.12416/6134>
 - Ruggles, D. F. (2008). *Islamic Gardens and Landscapes*. University of Pennsylvania Press.
 - Turner, T. (2005). *Garden history: Philosophy and design 2000 BC – 2000 AD*. Thames & Hudson.

- بدنورنس، آخیم و باروکاند، ماریانه. (۱۳۸۶). *معماری اسلامی در آندلس* (ترجمه فائزه دینی). فرهنگستان هنر. (اثر اصلی منتشره ۱۹۹۲)
- پتروچیولی، آتیلیو. (۱۳۹۳). *باغ‌های اسلامی: معماری، طبیعت و مناظر* (ترجمه مجید راسخی). انتشارات روزنه. (اثر اصلی منتشره ۱۹۹۴)
- سلطانی، مهرداد. (۱۳۹۱). تأثیرپذیری هنر باغسازی آندلس از باغ ایرانی. منظر، ۴(۱۸)، ۶-۱۳. https://www.manzar-sj.com/article_1259.html
- فکری ارشاد، مازیار. (۱۳۸۴). باغ ایرانی، میراث آندلس. راه و ساختمان، ۳(۲۸)، ۴۳.
- هاتشتاین، مارکوس؛ کوبیش، ناتاشا؛ آلموت فون، گلا دیس؛ برمودز لویز، خسوس و شینرل، پیتر دلبلیو. (۱۳۹۶). *معماری و هنر اسلامی در اسپانیا و شمال آفریقا* (ترجمه فائزه دینی). شرکت انتشارات علمی و فرهنگی. (اثر اصلی منتشره ۲۰۱۵)
- ناظری، زهرا. (۱۳۹۶). رویای یک باغ ایرانی در غرب اسپانیا؛ آندلس، تعامل معماری غرب و معماری ایرانی. هنرناما معمار، ۷(و ۸)، ۴۶.
- Almagro, A., & Ramón-Laca, L. (2007). *Introduction to the Catalogue of Andalusian Gardens*. Retreved July 26, 2015 from www.doaks.org/

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

خضری، سپیده و اعتضادی، لادن. (۱۴۰۳). تفرجی در باغ‌های آندلس. منظر، ۱۶(۶۹)، ۶-۱۳.

DOI: 10.22034/manzar.2024.462055.2292

URL: https://www.manzar-sj.com/article_211600.html

